

МАКТАБ ЎҚУВЛАРИ ТОМОНИДАН СОДИР ЭТИЛАДИГАН ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИНИ АМАЛГА ОШИРИШ ТАРТИБИ

Жураев Жасур Махсutowич
Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги
университети тингловчиси

Аннотация: Бугунги кунда жамият тараққиётида ёш авлоднинг маънавий камолоти, ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини шакллантириш устувор вазифалардан бири ҳисобланади. Мактаб ёшидаги болаларнинг ҳуқуқбузарлик содир этиши нафақат таълим муассасаси, балки оила ва маҳалла тизими фаолиятидаги камчиликлар натижасидир. Шу сабабли ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, айниқса мактаб ўқувчилари ўртасидаги профилактик чораларни такомиллаштириш бугунги кунда долзарб масала ҳисобланади.

Ушбу мақолада мактаб ўқувчилари томонидан содир этиладиган ҳуқуқбузарликларнинг ижтимоий-психологик сабаблари таҳлил этилган. Шунингдек, ҳуқуқбузарликлар профилактикасини ташкил этишнинг назарий-ҳуқуқий асослари ёритилган, амалдаги тизимда мавжуд муаммолар ва уларни бартараф этиш йўллари илмий нуқтаи назардан асослаб берилган. Профилактика фаолиятини такомиллаштиришда оила, таълим муассасаси ва жамоат институтлари ҳамкорлигининг аҳамияти, инновацион ёндашувлар ва ахборот технологияларидан самарали фойдаланиш масалаларига алоҳида эътибор қаратилган.

Аннотация: В современном обществе духовное развитие молодого поколения, формирование его правового сознания и правовой культуры являются одной из приоритетных задач. Совершение правонарушений детьми школьного возраста является результатом недостатков не только в деятельности образовательных учреждений, но и в работе семьи и махалли. Поэтому предупреждение правонарушений, особенно совершенствование профилактических мер среди школьников, является актуальной задачей сегодняшнего дня.

В данной статье проанализированы социально-психологические причины совершения правонарушений учащимися школ. Также раскрыты теоретико-правовые основы организации профилактики правонарушений, выявлены существующие проблемы в действующей системе и обоснованы пути их устранения с научной точки зрения. Особое внимание уделено значению сотрудничества семьи, образовательных учреждений и общественных институтов в совершенствовании профилактической деятельности, а также вопросам эффективного использования инновационных подходов и информационных технологий.

Annotation: In modern society, the spiritual development of the younger generation, as well as the formation of their legal awareness and legal culture, are among the priority tasks. The commission of offenses by school-age children is the result of shortcomings not only in the activities of educational institutions but also within the family and community systems. Therefore, the prevention of offenses, particularly the improvement of preventive measures among school students, is a pressing issue of today.

This article analyzes the socio-psychological causes of offenses committed by school students. It also examines the theoretical and legal foundations of organizing offense prevention, identifies existing problems in the current system, and scientifically substantiates ways to eliminate them. Special attention is given to the importance of cooperation between the family, educational institutions, and public organizations in improving preventive activities, as well as to the effective use of innovative approaches and information technologies.

Калит сўзлар: ҳуқуқбузарлик, профилактика, мактаб ўқувчилари, ҳуқуқий маданият, тарбия, оила, ижтимоий муҳит, инновацион ёндашув, профилактика инспектори, Миллий гвардия.

КИРИШ

Сўнги йилларда Янги Ўзбекистонда ҳуқуқий демократик давлатни барпо этиш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш энг муҳим вазифалардан бири ҳисобланади. Ўтган қисқа даврда мамлактаимизда барча соҳаларда кўзга кўринарли ислохотлар амалга оширилди, булар ҳар бир соҳада, жумладан ёшлар ўртасидаги жиноятчилик ва ҳуқуқбузарликлар профилактикасини такомиллаштириш борасида ҳам ўз ифодасини топомқда.

Ҳозирги кунда жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш, ёш авлодни қонунга ҳурмат руҳида тарбиялаш масаласи долзарб аҳамият касб этмоқда. Ёшлар орасида ҳуқуқбузарлик ҳолатларининг камайиши — нафақат ички ишлар тизими ёки таълим муассасалари фаолияти самарадорлигининг кўрсаткичи, балки жамиятдаги маънавий муҳит барқарорлигининг ҳам белгисидир.

Мактаб ёшидаги болалар — шахснинг ҳуқуқий онги ва ахлоқий қадриятлари шаклланадиган энг муҳим даврда турадиган ижтимоий қатламдир. Шу боисдан мактаб ўқувчилари ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш фақат жазо чоралари билан эмас, балки илмий асосланган профилактика тизими орқали амалга оширилиши лозим.¹

Бугунги кунда жамиятнинг барқарорлиги ва тараққиёти ёш авлоднинг ҳуқуқий маданияти, фуқаролик онги ва маънавий қадриятларига чамбарчас боғлиқ. Мактаб ўқувчиларининг ҳуқуқбузарлик ҳолатлари нафақат таълим тизимининг, балки оила

¹ Каримов И.А. “Ёшлар — келажгимиз пойдевори”. Т.: “Ўзбекистон”, 2016.

ва маҳалла муҳитининг ҳам муайян нуқсонларини акс эттиради. Шу сабабли ёшлар, айниқса мактаб ёшидаги болалар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва унинг илмий-назарий асосларини такомиллаштириш масаласи долзарб аҳамият касб этмоқда.

Мактаб ўқувчилари ўртасида ҳуқуқбузарлик ҳолатларининг олдини олиш — жамиятнинг барқарорлиги ва келажак авлоднинг маънавий-ахлоқий етуқлигини таъминлайдиган муҳим омил ҳисобланади. Таҳлиллар шуни кўрсатадики, бу йўналишдаги муаммолар асосан **оилавий муҳитдаги мувозанатсизлик, назоратсизлик, интернет таъсири ва мактаб тарбия тизимидаги камчиликлар** билан боғлиқ.

Бугунги шароитда мактаб ўқувчилари онгига ахборот оқими орқали таъсир кучайгани боис, **ахборот хавфсизлиги маданиятини шакллантириш** ҳам ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг муҳим йўналиши сифатида эътироф этилиши керак.

Бугунги глобал ахборот даврида ёшлар онгига салбий таъсир кўрсатувчи интернет контенти, зўравонликни тарғиб этувчи медиа маҳсулотлар ва ижтимоий тармоқлардаги “оммабоп” иллатлар ўқувчиларда ҳуқуқбузарликка мойилликни кучайтиради. Шу боис профилактика ишлари замонавий шароитга мослаштирилган, илмий асосланган ва психологик ёндашувга эга бўлиши керак.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев таъкидлаганидек: “Ёшларнинг ҳуқуқий онгини юксалтириш, уларни қонунга ҳурмат руҳида тарбиялаш – давлатимиз барқарорлигининг муҳим кафолатидир.”²

Таҳлилларга кўра мактаб ўқувчилари ўртасида ҳуқуқбузарликларга қуйидаги омиллар сабаб бўлмоқда:

Мактаб ўқувчилари ўртасида ҳуқуқбузарликлар вужудга келишининг асосий сабабларидан бири – оилавий муҳитнинг салбий таъсири, назоратсизлик ва маънавий тарбиянинг етишмаслигидир. Шунингдек, интернет орқали зўравонлик ва беадоб контентларнинг тарқалиши ҳам ўқувчилар онгига салбий таъсир кўрсатмоқда.

Психологик нуқтаи назардан, ўсмир ёшдаги болалар шахсий мустақилликка интилади, лекин ижтимоий масъулиятни тўлиқ англаб етмайди. Бу ҳолат ҳуқуқбузарликларга мойилликни кучайтиради.

Охирги йилларда ИИБ маълумотларига кўра, мактаб ёшидаги болалар томонидан содир этилаётган ҳуқуқбузарликлар сони камайиш тенденциясига эга бўлса-да, айрим ҳудудларда бундай ҳолатлар хануз долзарблигича қолмоқда³.

² Мирзиёев Ш.М. “Янги Ўзбекистон стратегияси”. – Т.: “Ўзбекистон”, 2021.

³ Ўзбекистон Республикаси ИИБ ахбороти. — 2024 йилги ҳисобот маълумотлари.

Мактаб ёшидаги болалар ўртасида ҳуқуқбузарликлар асосан қуйидаги омиллар натижасида келиб чиқади:

1. **Оилавий муҳитдаги муаммолар.** Масалан, ота-оналарнинг ажраши, ичкиликбозлик ёки иқтисодий қийинчиликлар фарзандларнинг хулқ-атворига салбий таъсир кўрсатади⁴.

2. **Назоратсизлик ва интернет таъсири.** Бугунги ёшлар кўп вақтни ижтимоий тармоқларда ўтказади. Масалан, TikTok ва Telegram каби платформаларда зўравонлик, бузуқликни тарғиб этувчи видеолар тарқалиши болаларда “ҳуқуқбузарликни оддий ҳол” сифатида қабул қилишга олиб келмоқда⁴.

3. **Мактаб муҳитининг салбийлиги.** Айрим таълим муассасаларида профилактика инспекторлари фаолияти номига, маънавий соатлар эса формал характерда ўтказилади.

Психологлар фикрича, ўсмир ёшдаги болалар “группа босими” (peer pressure) таъсирига тез тушади — яъни ёшлар гуруҳининг эътирофига эришиш учун ноқонуний ҳаракатга бориши мумкин⁵.

Мактаб ўқувчилари ўртасидаги ҳуқуқбузарликлар профилактикасида таълим муассасаси ва ота-оналарнинг ўрни:

Мактабларда ҳуқуқий тарбия ишлари қуйидаги йўналишларда самарали ташкил этилиши лозим:

- **Индивидуал психологик иш.** Мактаб психологлари муаммоли ўқувчиларни аниқлаб, улар билан яккама-якка иш олиб бориши лозим.

- **Ижтимоий фаолликни рағбатлантириш.** Масалан, “Ёш ҳуқуқшунослар тўғараги” ташкил этилиб, ўқувчилар ҳуқуқий тадбирлар ва суд жараёнларига кузатувчи сифатида жалб этилмоқда.

Ота-оналар кўп ҳолларда фарзандларининг хулқ-атвори ва интернетдаги фаолиятдан хабардор эмас. Шу боис “Ота-она мактаби” дастури доирасида ҳуқуқий маърифатни ошириш бўйича мунтазам семинарлар ташкил этилиши мақсадга мувофиқ.

Ота-она ва мактаб ўртасида “ҳуқуқий мулоқот кунлари”ни жорий этиш ҳам самарали бўлади — бу кунда ўқитувчилар, психологлар ва профилактика инспекторлари биргаликда бола ҳолатини таҳлил қиладилар.

Мактаб ўқувчилари ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда ҳуқуқий тарбия самарадорлигини оширишнинг қуйидаги инновацион йўллари таклиф этилади:

⁴ Раҳимов А. *Оила муҳити ва ўсмирларда хулқ-атвор шаклланиши*. — Тошкент: ТДПУ, 2021.

⁵ Юлдашев, Ш. *Ўсмир ёшдаги болалар психологияси*. — Тошкент: Фан, 2018.

1. **Ахборот технологияларидан фойдаланиш.** Масалан, “e-Huquq” ёки “Huquqiy bilim testlari” каби онлайн платформалар орқали ўқувчилар ўз билимларини синаб кўришлари мумкин.

2. **Сценарийли тадбирлар.** “Суд жараёни”ни имитация қилувчи ролли ўйинлар орқали ўқувчилар ҳуқуқбузарлик оқибатларини амалда англайди.

3. **Маҳалла билан ҳамкорлик.** Маҳалла профилактика кенгашлари мактаб билан ҳамкорликда ҳар ойда “Ёшлар билан мулоқот” йиғилишларини ўтказиши лозим.

Бу йўллар орқали ҳуқуқий маданиятни ошириш нафақат мактабдаги интизомни, балки жамиятдаги умумий ҳуқуқий муҳитни ҳам яхшилайд.

Шундай қилиб, мактаб ўқувчилари ўртасида ҳуқуқбузарликлар профилактикасини такомиллаштириш — бу кенг қамровли, узлуксиз ва тизимли иш бўлиб, у қуйидаги вазифаларни ўз ичига олади:

- ҳуқуқий таълим ва маърифий ишлар самарадорлигини ошириш;
- ота-оналарнинг ҳуқуқий билимини мунтазам яхшилаш;
- маҳалла ва мактаб ҳамкорлигини институционал даражага кўтариш;
- ахборот хавфсизлиги маданиятини тарғиб қилиш;
- мактабларда “Ўқувчи профилактикаси” тизимини йўлга қўйиш.

Натижада, ёшларда қонунга ҳурмат, фуқаролик масъулияти ва маънавий баркамоллик ҳисси шаклланади. Бу эса жамиятда барқарорлик, тинчлик ва ҳуқуқий тартибнинг асосий кафолати ҳисобланади.

Хулоса

Мактаб ўқувчилари ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш тизимини такомиллаштириш — жамиятнинг маънавий ва ҳуқуқий тараққиётининг муҳим шартидир. Бу жараёнда оила, мактаб, маҳалла, ички ишлар органлари ва жамоат ташкилотлари ўртасидаги ҳамкорлик узвий бўлиши шарт.

Мактабдаги ҳуқуқбузарликлар профилактикасини такомиллаштириш-бу фақат қонун ёки буйруқ билан эмас, балки ҳар бир таълим муассасасидаги **ахлоқий муҳит, инсонпарварлик ва жамоатчилик масъулияти** асосида йўлга қўйилиши керак бўлган узлуксиз жараёндир. Шу йўл билангина келажак авлодни ҳуқуқий билимли, масъулиятли ва ватанпарвар шахс сифатида тарбиялаш мумкин.

Профилактика фаолиятида илмий таҳлилга таянилган, замонавий ахборот воситалари билан бойитилган ва инсонпарвар ёндашув асосидаги ишларгина ёш авлодни ҳуқуқбузарликдан асрайди, уларни онгли, масъулиятли фуқаролар сифатида тарбиялайди.

Мактаб ўқувчилари ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш — бу фақат профилактика инспекторининг ёки Миллий гвардиянинг вазифаси эмас, балки ҳар бир ўқитувчи, ота-она ва жамият аъзосининг умумий масъулиятидир. Профилактика

фаолиятида билим, меҳр, интизом ва ҳамкорлик уйғунлашган тақдирдагина ҳуқуқий маданиятли, масъулиятли ва фаол авлодни тарбиялаш мумкин бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Каримов И.А. “Ёшлар — келажагимиз пойдевори”. Т.: “Ўзбекистон”, 2016.
2. Раҳмонов А. “Ёшлар ҳуқуқий онгини шакллантиришнинг педагогик асослари”. Т.: “Fan va texnologiya”, 2021.
3. Маҳкамова Н. “Интернет муҳитида болалар хавфсизлиги муаммолари”. ТДПУ илмий тўплами, №2, 2020.
4. “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни, 2014 йил 14 май.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 26 мартдаги ПФ–6196-сонли фармони.
6. Тўхтаев Ш. “Инновацион усуллар орқали ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш”. “Педагогика” журналы, №3, 2023.
7. Абдуллаев И. “Мактабда ҳуқуқий таълимни ривожлантиришнинг долзарб масалалари”. ТДПУ илмий тўплами, 2023.
8. Қўзиев Б. “Ёшлар психологияси ва ҳуқ-атвори”. Т.: “Yangi asr avlodi”, 2019.